

УДК 349.2

Orsid 0000-0001-9022-4726

*Ярошенко Олег Миколайович,
завідувач кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України*

ГІДНИЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ І КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Конституція України 1996 р. у ст. 48 проголошує: «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Це конституційне положення – яскравий приклад упровадження в національне українське право загальноновизнаних міжнародних стандартів у царині прав людини. Адже за ст. 25 Загальної декларації прав людини 1948 р. кожна людина має (1) право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і доброб-

уту її самої та її сім'ї, і (2) право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Перше із перерахованих прав включає їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування. Наведений постулат розвинений у ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., за якою держави, що беруть участь у цьому документі, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді. Держави визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку міжнародного співробітництва, які б включали проведення конкретних програм для того, щоб: а) поліпшити методи виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і вдосконалення або реформи аграрних систем так, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів; б) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, як імпортуючих, так і експортуючих продукти. Розділ II Конвенції МОП №117 «Про основні цілі та норми соціальної політики» 1962 р. має назву «Підвищення рівня життя» і розглядає таке підвищення як основну мету при плануванні економічного розвитку. При плануванні останнього вживаються всі можливі заходи для узгодження такого розвитку зі здоровою еволюцією відповідних груп населення. Зокрема, докладаються зусилля з метою запобігання руйнуванню сімейного життя і традиційних соціальних одиниць, особливо шляхом: ретельного вивчення причин і наслідків міграції і вжиття в разі потреби відповідних заходів; сприяння міському та сільському плануванню в регіонах, де потреби економічного розвитку призводять до концентрації населення; запобігання й усунення перенаселеності в міських зонах; поліпшення умов життя в сільських місцевостях і створення відповідних галузей промисловості там, де є відповідна робоча сила. Вживаються заходи для забезпечення незалежним виробникам і найманим працівникам умов, які дадуть їм можливість підвищити свій рівень життя власними зусиллями й забезпечать підтримання про-

житкового мінімуму, що встановлюється шляхом офіційних досліджень життєвих умов, які проводяться після консультацій з представниками організацій роботодавців і працівників. При встановленні прожиткового мінімуму беруться до уваги такі основні сімейні потреби працівників, як продукти харчування і їх калорійність, забезпечення житлом, одяг, медичне обслуговування та освіта.

До питання забезпечення гідного людини рівня життя неодноразово зверталась і продовжує звертатись європейська спільнота. Так, ч. XI «Норми, яким мають відповідати періодичні грошові виплати» Європейського кодексу соціального забезпечення 1964 р. виходить із того, що розмір допомоги встановлюється відповідно до визначеної шкали чи шкали, запровадженої компетентним органом державної влади. Цей розмір може бути скорочено, тільки якщо інші засоби існування сім'ї бенефіціарія перевищують визначені основні суми чи основні суми, встановлені компетентним органом державної влади. При цьому, загальний розмір допомоги та будь-яких інших засобів існування після вирахування зазначених вище сум має бути достатнім для утримання сім'ї у здоровому й гідному стані. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р. у статті 5 фіксує, що всі види зайнятості підлягають справедливій винагороді. З цією метою працівникам забезпечується справедлива заробітна плата, тобто заробітна плата, достатня для забезпечення їм гідного рівня життя. Стосовно соціального захисту стаття 10 розглядуваного кату закріплює наступне: «Кожний працівник Європейського Співтовариства має право на адекватний соціальний захист і незалежно від статусу і розміру підприємства, на якому працює, користуватися адекватним рівнем допомоги з соціального забезпечення». Відповідно до Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 р. з метою забезпечення ефективного здійснення права на справедливу винагороду держави зобов'язуються визнати право працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм і їх сім'ям достатній життєвий рівень (ст. 4). У свою чергу, з метою забезпечення реалізації права на захист від бідності та соціального відчуження Сторони зобов'язуються: а) у рамках загального та узгодженого підходу вживати заходів для надання особам, що живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження або бідності, а також членам їх сімей, ефективного доступу, зокрема, до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури і соціальної та медичної допомоги; б) переглядати ці заходи з метою їх коригування у разі необхідності (ст. 30).

Аналіз наведених та інших міжнародних документів показує, що для позначення фактично одного і того ж явища використовуються різні терміни: «достатній життєвий рівень»; «гідний життєвий рівень»; «життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту»; «адекватний соціальний захист».

Рівень життя – багатогранна і складна категорія. Вона характеризує сукупність реальних соціально-економічних умов життєдіяльності людей, а тому є найважливішою характеристикою соціального процесу. Передумови для підвищення рівня життя населення країни створюються відповідним економічним розвитком. Останній є ресурсоутворюючим фактором для реалізації соціальних програм. У цьому виявляється тісний взаємозв'язок між економічним зростанням і соціальним прогресом. Аналіз рівня життя населення передбачає вивчення процесів, явищ і факторів, що впливають на життєдіяльність людей, їх матеріальні умови, при цьому розглядаються ключові проблеми соціально-економічного розвитку, які підлягають першочерговому вирішенню. Добре налагоджена система показників рівня життя має велике значення для (а) розробки ефективної соціальної політики, (б) прийняття обґрунтованих рішень по наданню допомоги малозабезпеченому населенню, (в) оцінки соціально-економічних наслідків проведених у країні реформ, (г) здійснення контролю за ходом реалізації найважливіших державних соціальних програм.

Статистичні характеристики рівня життя ґрунтуються на широкій системі взаємозалежних показників, що забезпечують його комплексну оцінку. Вона містить у собі показники, що характеризують доступність матеріальних благ, ступінь рівності у їх розподілі, купівельну спроможність громадян, їх доходи, гарантований державою мінімальний рівень забезпеченості, тобто беруться до уваги всі економічні ресурси, що має в своєму розпорядженні населення в цілому та його окремі соціально-економічні групи. Інший блок показників включає дані про особисте споживання, і, насамперед, про задоволення основних фізіологічних потреб. Він відображає реальні споживчі можливості населення.

Така система показників рівня життя загалом відповідає світовим стандартам. Зважаючи на підсумки Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку (м. Копенгаген, 1995 р.), у 1997 р. 29-та Статистична Комісія ООН затвердила наступний мінімальний набір соціальних індикаторів, рекомендованих для статистичного спостереження: а) демографічні показники; б) макроекономічні показники матеріального

добробуту; в) показники економічної активності населення; г) показники матеріальної заможності домогосподарств; д) рівень і структура особистого споживання; е) житлові умови населення. Перераховані показники характеризують: людський і трудовий потенціал країни; розмір і джерела формування особистих доходів, а також роль кожного з них; розподіл доходів між окремими групами населення; використання доходів для особистого споживання; обсяги і структуру споживання матеріальних благ і послуг.

З метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень виключно законами встановлюються основні державні соціальні гарантії. Вони є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності. Рівні основних державних соціальних гарантій визначаються на базі державних соціальних стандартів – встановлених законами, іншими нормативно-правовими актами соціальних норм і нормативів або їх комплексу.

Керуючись вищевказаним притримуємось позиції, за якою у чинному законодавстві України на заміну терміну «достатній життєвий рівень» слід використовувати словосполучення «гідний життєвий рівень», адже у першому випадку йдеться про рівень, який фактично відповідає мінімальним потребам людини (тобто мінімальний – той, що не є нижчим межі бідності людини), значення ж другого полягає у тому, що це рівень, який виходить із того, що людини є найвищою соціальною цінністю. Саме гідність дає змогу людині відчувати самоповагу й усвідомлювати власну суспільну цінність. Ця позиція має бути зафіксована і у ст. 48 Конституції України.